

Basisleerlijn Mens en Samenleving

Kerdoel 1: De leerlingen leren zorg te dragen voor de lichamelijke en psychische gezondheid van henzelf en anderen.

- 1.1. EHBO
- 1.2. Gezond leven, voeding
- 1.3. Gezond leven, lichaam
- 1.4. Gezond leven, genotsmiddelen

Kerdoel 2: De leerlingen leren zich redzaam te gedragen in sociaal opzicht, als verkeersdeelnemer en als consument.

Zie ook leerlijn sociaal gedrag

- 2.1. Verkeersregels
- 2.2. In het verkeer
- 2.3. Rol als consument

Kerdoel 3: De leerlingen leren hoofdzaken van de Nederlandse en Europese staatsinrichting en hun rol als burger.

- 3.1. Staatsinrichting

Kerdoel 4: De leerlingen leren zich te gedragen vanuit respect voor algemeen aanvaarde waarden en normen.

- 4.1. Normen en waarden

Kerdoel 5: De leerlingen leren hoofdzaken over geestelijke stromingen die in de Nederlandse multiculturele samenleving een belangrijke rol spelen, en ze leren respectvol om te gaan met verschillen in opvattingen van mensen.

- 5.1. Geestelijke stromingen in Nederland

Kerdoel 6: De leerlingen leren met zorg om te gaan met het milieu (zie natuur en milieu).

- 6.1. Plezier in en respect voor de natuur
- 6.2 . Zorgvuldig omgaan met afval en energie

Niveau	1	2	3	4
1.1. EHBO	Vraagt uit zichzelf om een pleister of een andere medische handeling Roept om hulp bij een ongeluk	Vraagt uit zichzelf om een pleister of een andere medische handeling voor een medeleerling Geeft bij ziekte aan waar hij pijn heeft en wat hij voelt Blijft rustig bij kleine ongelukjes	Benoemt dat je soms doktershulp nodig hebt bij ziektes of een ernstige wond Benoemt de functie van de koortsthermometer Weet dat sommige leerlingen medicijnen moeten slikken om gezond te blijven Plakt een pleister op een kleine eigen wond Waarschuwt bij (kleine) ongelukken direct de juiste persoon	Gaat voorzichtig met bloed en wondjes van anderen Houdt rekening met eigen medicijngebruik Benoemt voorbeelden van kleine verwondingen Herkent en aanduiden van ziek zijn/ worden (hoofdpijn, buikpijn, misselijkheid) Vraagt hulp na een valpartij of botsing en duidt aan hoe en waar het gebeurd is
	5	6	7	8
	Noemt voorbeelden van situaties waarin ongelukken kunnen ontstaan en hoe dat voorkomen kan worden Weet het alarmnummer 112 te bellen en doet melding van naam, plaats en gebeurtenis Benoemt hoe je een besmetting kan vermijden (handen wassen, niet uit zelfde glas drinken)	Vertelt hoe te handelen bij ziek zijn/ worden (hoofdpijn, buikpijn, misselijkheid) Benoemt vier voorwerpen uit een EHBO-doos (pleister, zwachtel, jodium, pincet, handschoenen, steriele gaasjes) Schat in wanneer je met een wond naar de dokter moet (verschil schaafwond en gat in het hoofd) Verwoordt de handelingen die je moet doen wanneer een ongeluk gebeurt Verwoordt aan een derde welke hulp een ander nodig heeft	Herkent bij anderen symptomen van ziek zijn/ worden en duidt ze aan Gaat hygiënisch te werk bij het verzorgen van kleine verwondingen Haalt een splinter uit een vinger met een pincet Stopt een bloedneus bij een ander (hoog dicht en houdt dit 5 minuten vol) Maakt een schaafwond netjes schoon met water en een schoon doekje (steriel gaasje) Koelt een brandplek (minimaal 5 minuten) onder koel/ lauw water	Vertelt hoe hij gevaarlijke situaties kan voorkomen Vertelt hoe een slachtoffer gerustgesteld kan worden Verwoordt wat er moet gebeuren in een denkbeeldige ongevalsituatie Vertelt hoe te handelen bij iemand met een botbreuk Weet hoe te handelen bij epilepsie (uit de buurt blijven, iemand waarschuwen) Vertelt de noodzaak en de gevaren van (verkeerd) medicijngebruik

Niveau	1	2	3	4
1.2. Gezond leven, voeding	Benoemt wat gezonde tussendoortjes en broodbeleg zijn Geeft verschil aan tussen eigen eten en eten van klasgenoten	Vertelt wat er gebeurt als je heel veel snoept	Vertelt het belang van ontbijten	Geeft soorten producten aan die gezond/minder gezond zijn (fruit is gezond, snoep is ongezond) Beseft dat voedsel nodig is om te groeien, te bewegen en gezond te blijven Benoemt waarom gevarieerd eten belangrijk is (niet ziek worden, groeien)
	5 Vertelt waarom het belangrijk is om elke dag groenten en fruit te eten Benoemt dat het beter is om maximaal 7 keer per dag te eten/drinken Vertelt dat een goede voeding bestaat uit drie hoofdmaaltijden	6 Geeft in een actieplan aan wat en hoe ze hun eigen groente- en fruitgebruik willen aanpakken Staat positief ten opzichte van het eten van meer groenten en fruit Geeft aan hoeveel keer per dag ze iets drinken en vergelijkt dit met de aanbevolen hoeveelheid Vertelt de aanbevolen hoeveelheden groente en fruit Noemt van enkele belangrijke voedingsstoffen waar ze in zitten (vitamine in fruit, kalk in melk) Benoemt dat de behoefte aan voedsel afhankelijk is van lengte, gewicht, leeftijd en activiteit	7 Benoemt zaken die invloed hebben op hun eetgewoonten (eigen invloed, ouders, klasgenoten, vriendjes en reclame) Vertelt wat gevarieerd eten betekent Overlegt thuis om andere soorten groenten en fruit te eten Benoemt waarom het soms moeilijk is om goede gewoonten vast te houden Zoekt op etiketten naar de ingrediënten Vertelt wat (on)verzadigde vetten zijn en zoekt bij producten op of deze vetten aanwezig zijn Noemt gevolgen van over- en ondergewicht	8 Benoemt wat een diëtist is Is zich bewust dat hij keuzes kan maken op het gebied van voeding Vindt informatie over gezonde voeding Vertelt waaruit een complete maaltijd uit bestaat (150 gr. groente, 2-3 aardappels of 2-3 lepels rijst/pasta, 50-100 gr. vlees) Benoemt globaal de functie van koolhydraten, vetten, eiwitten, vitamines en mineralen in eten Zoekt het aantal calorieën op bij frisdrank en vruchtensap en vergelijkt dit met de dagelijkse aanbevolen hoeveelheid Houdt de hoeveelheid drinken bij op een dag (1.5 l gewenst) Controleert kant en klaar maaltijden op de kenmerken van een complete maaltijd

Niveau				4
1.3. Gezond leven, het lichaam			Laat zien wat een goede en slechte zithouding is Benoemt de basisregels voor een goede persoonlijke verzorging (wassen, tandenpoetsen, kammen)	Vertelt waarom bewegen gezond is Geeft aan waarom je ook moet rusten
	5	6	7	8
	Benoemt dat je minimaal 2 keer in de week moet sporten	Bedenkt in het dagelijks leven verschillende momenten waarop je kan kiezen voor extra bewegen (fietsen i.p.v. de auto, trap i.p.v. roltrap, buitenspelen i.p.v. de computer, hond uitlaten, glasbak)	Vertelt welke factoren een positieve invloed hebben op de conditie van het hart en bloedvaten (te weten niet roken, gezonde voeding, voldoende bewegen en zo ontspannen mogelijk leven)	Berekent op een rekenmachine zijn Body Mass Index en weet dat de uitkomst tussen 14 en 20 moet liggen (kg/ (m ² x m ²))

Niveau			
1.4. Gezond leven, genotsmiddelen			
		<p data-bbox="1256 276 1659 949"> 7 Vertelt wat genotsmiddelen zijn en weet dat ze verslavend werken Benoemt waarom mensen wel of geen genotsmiddelen gebruiken Oefent vaardigheden om weerstand te bieden aan druk van anderen die hen aanzetten tot gebruik Benoemt welke factoren de mening over roken kunnen beïnvloeden Heeft een mening over roken en kan deze uiten Benoemt wat de persoonlijke gevolgen en risico's van roken zijn voor de gezondheid en het uiterlijk </p>	<p data-bbox="1691 276 2094 917"> 8 Vertrouwt in eigen mogelijkheden om genotsmiddelen te weigeren Benoemt wat hij doet in een situatie om al dan niet te experimenteren met genotmiddelen Vertelt welke invloed het gebruik van een genotsmiddel op eigen leven zou kunnen hebben Vertelt wat overmatig alcohol gebruik is en kent de gevolgen (slechtere concentratie, uitdroging, dik worden) Vertelt wat drugs is en wat het met je doet op korte en langere termijn </p>

Niveau	1	2	3	4
2.1. Verkeersregels	<p>Kent de kleuren van het stoplicht en hun betekenis</p> <p>Benoemt verschillende vervoersmiddelen</p> <p>Geeft op plaatjes aan of gedrag wel of niet passend is in het verkeer</p>	<p>Kijkt links, rechts, links bij het oversteken</p> <p>Kent de regels van het oversteken in verschillende situaties (stoplicht)</p> <p>Kijkt extra uit bij waarschuwingssignalen zoals bel, toeter, zwaailichten en sirenes</p> <p>Kent de begrippen verkeerslicht, zebra, brigadier, links en rechts</p>	<p>Benoemt welke onderdelen op een fiets zitten waardoor het veilig is (bel, reflector, licht, spatbord)</p> <p>Kent de betekenis van de borden verboden toegang, fietspad, wandelpad, woonerf</p>	<p>Benoemt dat regels in het verkeer voor de veiligheid van zichzelf en anderen zijn</p> <p>Kent de betekenis van enkele borden waar je als fietser mee te maken krijgt (voorrangsborden, gebodsborden verbodsborden)</p> <p>Kent tekens op de weg waar je als fietser mee te maken krijgt (haaiantanden, stopstreep)</p>
	<p>5</p> <p>Kent alle voorrangsborden</p> <p>Geeft verkeer van rechts voorrang tenzij borden anders aangeven</p> <p>Geeft rechtdoorgaand verkeer op dezelfde voorrang</p> <p>Kent de voorrangafspraken van een rotonde</p> <p>Kent de verschillende soorten verkeersborden en de bijbehorende kleuren en vormen (rond rood = verbod)</p>	<p>6</p> <p>Benoemt dat voorrangsborden alleen gelden als je bestuurder bent</p> <p>Kent de borden van eenrichtingsverkeer en het onderbord met uitzondering voor fietsers</p> <p>Vertelt dat invaliden voorrang horen te krijgen en houdt er rekening mee dat dit niet altijd gebeurt</p> <p>Kent verschillen tussen verkeer binnen en buiten de bebouwde kom (buiten: soms slecht verlicht, auto's mogen 80, geen stoep)</p>	<p>7</p> <p>Benoemt dat als de stoplichten niet werken, de normale voorrangsregels gelden</p> <p>Benoemt dat aanwijzingen van verkeersbrigadiers en politieagenten voor de normaal geldende verkeersregels gaan</p> <p>Noemt enkele functies van de politie in het verkeer (verkeerscontrole, begeleiden)</p>	<p>8</p> <p>Kent alle regels die gelden voor voetgangers en fietsers (tekens op de weg, borden, regels)</p>

Niveau	1	2	3	4
2.2. In het verkeer	<p>Wacht bij de stoep voor het oversteken (steekt samen over) Blijft op de stoep lopen Benoemt verschillende vervoersmiddelen Zoekt een volwassene op in drukke verkeerssituaties Geeft op plaatjes aan of gedrag wel of niet passend is in het verkeer</p>	<p>Weet op welke plekken hij veilig kan buitenspelen Houdt zich aan regels en afspraken van het me rijden op de fiets, auto en bus Houdt zich in het verkeer aan afspraken gemaakt met de groep/een volwassene</p>	<p>Benoemt dat hij niet altijd gezien wordt door grote wagens (vrachtwagens) Ziet waar je het veiligst over kan steken in verschillende situaties (rechte straat, obstakels, zebepad) Kiest een veilige plek om te spelen Kent de rol van blindengeleidehonden</p>	<p>Houdt zich bij het fietsen aan afspraken met de groep/een volwassene Fietst veilig om een obstakel heen Geeft richting aan en fietst veilig een bocht Fietst of loopt veilig in slechte weersomstandigheden (houdt afstand, loopt of fietst rustig) Speelt op plekken waar hij het verkeer goed kan overzien en waar hij goed gezien kan worden</p>
	5	6	7	8
	<p>Let tijdens het rennen en spelen ook op het verkeer Waarschuwt een ander wanneer hij zich niet aan de afspraak houdt bij het samen fietsen (wanneer achter elkaar, met afstand) Benoemt welke vervoersmiddelen beter voor het milieu zijn Zorgt dat hij in het verkeer goed zichtbaar is (fietslicht, felle kleuren dragen) Benoemt waar een fiets aan moet voldoen om veilig te kunnen fietsen (goede rem, licht in het donker)</p>	<p>Legt uit waarvoor je uit moet kijken bij een bus of vrachtwagen (uitzwenken, dooie hoek) Voert eenvoudige reparaties aan de fiets uit (lampje verwisselen, dynamo afstellen) Kijkt als hij voorrang heeft goed uit of hij het ook daadwerkelijk krijgt</p>	<p>Sorteert voor als dat van toepassing is Benoemt de invloed van het verkeer op het milieu en de eigen rol hierin Vervoert bagage veilig op de fiets Reist zelfstandig met het openbaar vervoer met overstappen op een zelfde voertuig Zoekt zelfstandig zijn reisplan uit (internet) Reist zelfstandig met het openbaar vervoer zonder overstappen</p>	<p>Benoemt voor- en nadelen van verschillende vervoersmiddelen Kent nadelen van teveel verkeer (overlast voor milieu, geluid, dieren) Benoemt dat fietsers en voetgangers op de fiets heel kwetsbaar zijn in het verkeer Reist zelfstandig met het openbaar vervoer met overstap op verschillende voertuigen</p>

Niveau				4
2.3. Rol als consument				Beoordeelt enkele producten op kwaliteit (gaat lang of kort mee) Weet wat sparen is
	5	6	7	8
	Herkent waarschuwingstekens op producten Vertelt het doel van reclame (bekendmaken) Maakt onderscheid tussen basisbehoeften en luxe	Is zich bewust dat sommige producten ten koste gaan van mensen in arme landen (kinderarbeid, lage inkoopprijs bij boeren) Is zich bewust dat sommige producten/entertainment ten koste gaan van het milieu Vergelijkt prijs en kwaliteit (dure handdoek gaat langer mee dan gratis handdoek)	Benoemt dat je de informatie uit reclames niet altijd kunt vertrouwen Benoemt enkele maatregelen in het eigen koopgedrag die goed zijn voor mensen in arme landen (Max Havelaar) Benoemt enkele maatregelen in het eigen koopgedrag die goed zijn voor het milieu/dieren (eko-keurmerk, recyclede spullen, proefdiervrij)	Denkt na en benoemt hoe vaak en hoe ze door reclame beïnvloed worden Zoekt sluikreclame in een serie Legt uit wat de consumptiemaatschappij inhoudt Maakt een overzicht van inkomend en uitgaand geld (bij schoolkamp/schoolreisje)

Niveau				4
3.1. Staatsinrichting				Benoemt dat Nederland een koning(in) heeft en hoe zij/hij heet Benoemt functie en het belang van gemeentediensten (groen, politie, etc)
	5	6	7	8
	Vertelt wie de ministerpresident van Nederland is (de belangrijkste minister) Vertelt wat wetten zijn (een verzameling regels waar je je aan moet houden)	Legt uit wat een politieke partij is (een groep mensen met een gezamenlijk idee hoe het beter moet) Legt uit wat verkiezingen zijn (de politieke partijen vertellen wat ze gaan veranderen en hoe, de burger kiest iemand van een partij)	Vertelt wat de grondwet is (de rechten en plichten voor iedereen) Vertelt wat belasting is (verplicht geld geven aan de overheid) Vertelt waarom het belangrijk is belasting te betalen (voor wegen, zorg aan ouderen, gehandicapten) Vertelt dat je stemrecht vanaf je 18 ^e jaar krijgt	Kent enkele begrippen rondom overheid (ministerraad, parlement, tweede kamer) Vertelt welke punten van een partij voor hem belangrijk zijn bij het maken van een keuze (onderwijs, militairen, ontwikkelingshulp) Vertelt dat de partij met de meeste stemmen niet altijd zijn zin krijgt in het parlement Vertelt in hoofdlijnen de werkwijze van justitie (officier, advocaat, rechter, hoger beroep)

Niveau		3	4
4.1. Normen en waarden		Herkent discriminatie op huidskleur en vertelt dat dit niet mag	Maakt een keuze in een situatie met tegenstrijdige gevoelens (anderen willen wel, ik niet)
	5	6	7
	<p>Benoemt dat verschillen tussen mensen leuk zijn en noemt voorbeelden (ander eten, gastvrijer)</p> <p>Verplaatst zich in het perspectief van de ander en legt uit hoe de ander zich in die positie voelt</p> <p>Maakt een keuze in een herkenbaar moreel dilemma (vriendje pikt iets, wel of niet zeggen)</p>	<p>Herkent vormen van discriminatie (leeftijd, geslacht, seksuele geaardheid) en vertelt dat dit niet mag</p> <p>Geeft een voorbeeld uit eigen belevingswereld van (menings)vrijheid (mening geven bij schoolraad)</p> <p>Verdedigt een keuze in een herkenbaar morele dilemma (vriendje pikt iets, wel of niet zeggen en waarom)</p>	<p>Herkent vooroordelen en kan deze naast zich neer leggen</p> <p>Noemt voorbeelden uit zijn eigen belevingswereld van solidariteit en tolerantie</p> <p>Doet mee aan bepaalde vrijwilligers-projecten (kinderpostzegels verkopen, papier verzamelen)</p> <p>Kiest en verdedigt een keuze in een dilemma buiten zijn eigen belevingswereld (wel of geen oorlog tegen een dictator)</p> <p>Maakt bij een moeilijke keuze een afweging tussen eigen behoeften en die van anderen</p> <p>Spreekt een ander erop aan wanneer hij een algemeen geldende regel overtreedt (kauwgom op straat spugen)</p>

Niveau		3	4
5.1. Geestelijke stromingen in Nederland		Vertelt welk geloof hij heeft Vertelt over leuke gebruiken van geloven die in de klas voorkomen	Benoemt de gebruiken en/of feestdagen van godsdiensten van leerlingen binnen de eigen klas Maakt onderscheid tussen een godsdienstig verhaal en andere verhalen
	5	6	7
	Vertelt dat mensen een ander of geen geloof kunnen hebben Benoemt feestdagen van verschillende godsdiensten (Kerstmis, suikerfeest, holi, chanoeka)	Benoemt verschillende godsdiensten (Islam, christendom, Jodendom, hindoeïsme, buddisme) Benoemt gewoontes, gebruiken en verplichtingen bij verschillende geloven Plaatst geschriften bij het juiste geloof (Koran bij de islam, bijbel bij het Christendom)	Legt het begrip Atheïst uit Noemt prominente personen bij geloven (paus bij katholieken, Mohammed bij de Islamieten, Buddha in het buddisme) Vertelt wat hij positieve en minder positieve kanten van het geloof vindt

Niveau	1	2	3	4
6.1. Plezier in en respect voor de natuur	<p>Benoemt leuke activiteiten die hij in het bos, park of strand kan doen</p> <p>Gaat niet op planten staan om de planten heel te houden</p> <p>Doet dieren niet opzettelijk pijn (kat aan staart trekken, spin doodmaken)</p>	<p>Plukt geen bloemen uit de natuur omdat ze dan langer mooi blijven</p> <p>Bekijkt en voelt verschillen tussen bladeren (geribbeld, glad)</p> <p>Gaat zorgvuldig om met planten en dieren in de klas (planten water geven, vissen eten geven)</p>	<p>Vertelt over kenmerken van een natuurgebied waar hij is geweest (planten, geuren, geluiden van vogels)</p> <p>Geeft aan welke bloemen hij mooi vindt en lekker vindt ruiken</p>	<p>Beargumenteert waarom hij het fijn vindt om in een bepaald natuurgebied te zijn (het bos ruikt lekker naar dennen, de wind voelt lekker op het strand)</p>
	<p>5</p> <p>Overziet welke consequenties het nemen van een huisdier heeft (altijd uitlaten, verschoneren, elke dag voeren)</p> <p>Vertelt waarom je in een natuurgebied op de paden moet blijven</p> <p>Ontdekt dat natuur overal is (in de stad hoor je vogels, uit het raam zie je een boom)</p>	<p>6</p> <p>Benoemt waarom we natuur nodig hebben (voedselvoorziening, recreatie)</p> <p>Noemt natuur in zijn omgeving om te recreëren (meertje, hei, park)</p> <p>Ontdekt dat planten op ongebruikelijke plaatsen kunnen groeien (op de trambaan, langs de snelweg)</p> <p>Maakt onderscheid tussen onkruid en andere begroeiing</p>	<p>7</p> <p>Benoemt voorbeelden van hoe de mens kan bijdragen om bedreigde dieren en planten in stand te houden</p> <p>Benoemt dat onkruid ondanks dat het woekert wel mooi kan zijn</p> <p>Benoemt bij zijn vakantiebestemming natuurelementen om daar te bekijken (vulkaan, waterval, palmboom)</p>	<p>8</p> <p>Beargumenteert gedachten, gevoelens en meningen over gebruik van dieren (jagen, vissen en bio-industrie)</p> <p>Benoemt alternatieven voor misbruik van dieren en bio-industrie</p> <p>Legt uit waarom vernietigen van regenwouden ernstige gevolgen heeft voor het milieu</p> <p>Benoemt maatregelen om de voedselkringloop in stand te houden (vangstquota, uitzetten van bedreigde dieren)</p>

Niveau	1	2	3	4
6.2. Zorgvuldig omgaan met afval en energie	Gooit afval op het speelplein/in de klas in de vuilnisbak of bewaart het afval	Vertelt waarom er prullenbakken in een park of op straat staan	Scheidt papier afval van ander afval Scheidt glasafval van ander afval Laat water niet onnodig lang stromen (is zuinig met water)	Scheidt groenafval van ander afval Scheidt batterijen van ander afval Doet de lichten uit als hij een kamer verlaat (is zuinig met energie) Weet dat in de herfst/winter de verwarming aan moet (en de deuren dicht)
	5	6	7	8
	Vertelt hoe verschillende soorten afval hergebruikt kunnen worden Gaat zuinig met papier om, zodat er niet te veel bomen worden gekapt (papier komt van bomen) Zet elektrische apparaten uit als ze niet gebruikt worden (is zuinig met energie)	Geeft voorbeelden van goed omgaan met het milieu (scheiden van afval, afval netjes weggooien, zuinig zijn met elektrische apparaten en zuinig zijn met water) Vertelt wat zwerfvuil, vandalisme en graffiti zijn	Vertelt hoe verontreiniging uit het water wordt gehaald Beseft dat machines het milieu vervuilen en gebruikt ze met mate Noemt oorzaken van luchtvervuiling (verkeer, fabrieken)	Benoemt bronnen en gevolgen van bodemvervuiling Noemt bedreigingen van bossen (zure regen, verdroging, houtkap) Legt uit wat het broeikaseffect inhoudt en hoe het voorkomen kan worden